

informanternes udtalelser i interviewet. Det ses tydeligt, at lokalsproget vurderes lavt, mens det regionale vurderes højere og københavnsk højest. Det bemærkelsesværdige er, at de sønderjysktalende også selv vurderer det sådan, og det er et nedslående resultat.

Det lader til, at det er de underbevidste holdninger, der er kommet til udtryk i dialektmasketesten. Disse stemmer således overens med en del af dem der kom frem i interviewet, som den ene del af den omtalte dobbelthed. Jeg antager på linie med Kristiansen (1991), at der er en sammenhæng mellem de underbevidste sprogholdninger og sprogforandring. I dette tilfælde vil det sige, at lokalpræget fortsat er på retur blandt unge i Sønderjylland, og at københavnsk måske kommer til at spille en større rolle. Der er således tegn på, at det sønderjyske sprogsamfund er et sprogsamfund, som er under opløsning i det større standardsproglige samfund, hvis normidealer har stor indvirkning.

Litteratur

- Hogg, Michael A. og Dominic Abrams. 1988. *Social Identifications. A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge.
- Giles, Howard og Nikolas Coupland. 1991. *Language: Contexts and Consequences*. Milton Keynes: Open University Press.
- Kristiansen, Tore. 1991. *Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsundersøgelser*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Kristiansen, Tore. 1999. Unge sprogholdninger i Næstved 89 og 98. *Danske folkemål*. Bd. 41:139-162.
- Maegaard, Marie. 2000. *'Jeg er da stolt af, at jeg er sønderjyde - altså sådan forholdsvis'*. Upubliceret specialeafhandling. Københavns Universitet.
- Pedersen, Inge Lise. 1986. Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn. *Danske folkemål*. Bd. 28:11-39.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2001

HJEMLANDET SOM EN MULIG KONTEKST - EN DISKURSANALYTISK TILGANG TIL NATIONAL IDENTITET

Af Jon Milner (Danmarks Pædagogiske Universitet)

Indledning

Som en del af mit ph.d.-projekt, der handler om etik, diskursanalyse og national identitet, indsamlede jeg i januar-februar 1999 alle de tekster som lærerne i en sjette klasse i en københavnsk folkeskole brugte som undervisningsmateriale. Indsamlingen foregik i samtlige fag, undtagen i gymnastik hvor der ikke bruges mange tekster. En tekst, som i min sammenhæng er interessant, bærer titlen *Kristendom 6. Grundbog* og er skrevet af Jens Jørgen Nygaard (1988), Gyldendal Undervisning. Jeg vil i denne artikel give en beskrivelse og en analyse af excerpter af denne tekst i lyset af Michael Billigs begreb "banal nationalism" (1995). Men først vil jeg fremsætte en i denne sammenhæng central påstand. Dernæst vil jeg kort gøre rede for tre centrale teoretiske aksiomer, nemlig henholdsvis begreberne 'nation', 'identitet' og 'diskurs'.

Banal nationalism

En undervisningsbog som *Kristendom 6* kan næppe sælges i et andet land end netop Danmark - selv om den blev oversat til dette pågældende lands sprog. Ikke engang i lande (nation-stater) som Island eller Norge der ikke alene kan tænkes at have kristendom som skolefag, men også at have det i den særlige lutheransk reformerede version der er officiel statsreligion i Danmark, idet indbyggerne i disse områder sådan set ikke havde noget valg i 1530'erne, da protestantismen blev indført "oppefra".

Kristendom 6 trækker på nationale diskurser der gør at det ikke er en tilfældig kristendomsbog, men netop en tekstbog til brug i Danmark. Min vinkel i dette oplæg er at fremlæse de små og store sproglige og billedlige størrelser der gør, at teksten på ubevidst, eller "banal", vis er med til at reproducere en national (dansk) identitet. Som Billig udtrykker det, er der en konstant "Flagging of the homeland" på spil.

For at klargøre det videnskabsparadigmatiske ståsted vil jeg kort nævne tre vigtige teoretiske aksiomer der danner grundlag for argumentationen i denne artikel. Det første aksiom

drejer sig om begrebet 'nation' som her skal forstås i forlængelse af Benedict Anderson: "In an anthropological spirit, then, I propose the following definition of the nation: it is an imagined political community" (Anderson 1991:6). En nation er "imagined", eller forestillet, fordi medlemmerne af selv den mindste nation aldrig nogen sinde vil kunne komme til at kende alle de andre medlemmer af nationen, og alligevel vil der i hver af dem være en forestilling om dette fællesskab af døde, levende og endnu ikke fødte.

Denne forestilling om et politisk fællesskab kan ses som en del af det enkelte medlems sociale identitet. Social identitet skal her forstås som en historisk foranderlig størrelse, og derfor uden en "kerne"- eller essens om man vil.

[T]he post-modern subject, conceptualized as having no fixed, essential or permanent identity. Identity becomes a 'moveable feast': formed and transformed continuously in relation to the ways we are represented or addressed in the cultural systems which surround us ... It is historically, not biologically, defined. The subject assumes different identities at different times, identities which are not unified around a coherent 'self'. Within us are contradictory identities, pulling in different directions, so that our identifications are continuously being shifted about. If we feel we have a unified identity from birth to death, it is only because we construct a comforting story or 'narrative of the self' about ourselves ... The fully unified, completed, secure and coherent identity is a fantasy. (Hall 1992:277).

Man kunne stille spørgsmålstegn ved Stuart Halls fuldstændige underkendelse af biologiens rolle for identitetsdannelse; om hvor vidt der ikke også er medfødte biologiske faktorer der kan spille en rolle for den enkeltes identitet (fx fysisk størrelse), men da jeg mener at blandt andet national identitet er socialt konstrueret, spiller denne diskussion ikke så stor rolle i denne sammenhæng. Man kan i forlængelse af Hall, og postmoderne teoridannelse generelt (se fx Best og Kellner 1991) hævde at ethvert af subjektets sociale identiteter er opstået i tiden og at de mere eller mindre konstant skal reproducere diskursivt for ikke at forsvinde; således også national identitet.

Det sidste aksiom drejer sig om diskursbegrebet. Dets status har de sidste 10-15 år været meget omdiskuteret i en bredere kreds af forskere fra mange forskellige fagområder (også sproghandlingsbegrebet blev vel i sin tid diskuteret!). Kort sagt, ser jeg 'diskurs' i forlængelse af kritisk diskursanalyse som denne er blevet udviklet navnlig af Norman Fairclough.

[...] I use 'discourse' more narrowly than social scientists generally do to refer to spoken or written language use. I shall be using the term 'discourse' where linguists have traditionally written about 'language use', 'parole' or 'performance'. (Fairclough 1992:62).

'Diskurs' ses i denne tradition som et semiotisk fænomen, altså som både sprog og billeder. Modsat lingvistisk pragmatik, som jeg nævnte ovenfor, ser diskursanalyse ikke magt som centreret, eller essentialiseret, nogen bestemte steder. Derimod forbinder diskursbegrebet viden og magt på en konstitutiv måde, det vil sige at det der gælder som viden - som selvfølgelig eller naturaliseret viden - er magt. Det politiske spørgsmål for blandt andet kritisk forskning drejer sig altså ikke så meget om fx falsk bevidsthed, som det drejer sig om sandhed selv (se fx Foucault 1980:109 ff.). Derudover ses magt også som produktiv i Nietzschesk forstand.

I lyset af førnævnte påstand og i forlængelse af de tre aksiomer er antagelsen at national identitet er en sammentrækning af en hel række af velkendte antagelser om 'nationhed', om verden og om "vores" plads i denne verden (Billig 1995:93). Sagt mere poststrukturalistisk, konstitueres national identitet af en række af diskurser.

Spørgsmålet for lingvistisk orienterede diskursanalytikere er så hvordan en sprogbeskrivelse, eller snarere en semiotisk analyse i bredere forstand, kan (be-)grunde og informere en påstand om, og en analyse af, at *Kristendom 6* trækker på diskurser der er med til at reproducere en national identitet? For at prøve at belyse dette spørgsmål vil jeg i det følgende fremlægge nogle få konkrete observationer.

Hele teksten skal ikke her genfortælle, men overordnet handler den om tro/overtro (fx amuletter, maskotter, kristendom og andre religioner), om bibelhistorie (både det gamle og det nye testamente), om national historie (fx kristendommens indførelse og reformationen i Danmark) og om samfundslære (fx missionsvirksomhed og folkekirken og nogle statistikker i denne forbindelse).

Strukturen af teksten er sådan at de enkelte kapitler kan læses i sig selv, men at der også kan være en slags tematisk overlapning mellem kapitlerne, fx et kapitel om Paulus' missionsvirksomhed i første århundrede der så følges af et kapitel om dansk missionsvirksomhed i det 20. århundrede. Genremæssigt er teksten en fagtekst/undervisningstekst, og relationen mellem afsender og modtager er asymmetrisk i den forstand at teksten ikke bruger metasprog, der kunne udtrykke afsenderens mulige tvivl om informationernes rigtighed. En tvivl jeg formoder afsenderens har haft, men som altså ikke hører genren til. Lad os herfra gå over i mere tekstnær analyse.

"Os" og "dem", "vi" og "de" er vigtige sproglige størrelser med hensyn til en national identitet. "Vi" er sådan og sådan modsat "dem" fx svenskerne eller tyskerne, der er sådan og sådan. Der er i *Kristendom 6* et løbende bånd af "os" og "dem". Det kan stå ganske eksplicit som når der i

teksten står om vikingetiden, at:

Der var også kristne missionærer, som ville omvende danskerne til kristendommen. Den engelske munk *Willibrord* var den første missionær, som kom til Danmark for at omvende danskerne til troen på Jesus Kristus. Det skete omkring år 725, men hans forsøg gav ikke noget varigt resultat. (Nygaard 1988:40).

Her har vi "os", danskerne eller, som der står nogle linjer før dette citat, vikingeme, og "vi" bor i Danmark. Og vi har "dem" personificeret ved munken der kommer fra udlandet, fra England. Vikingerne er, som bekendt, "vores" forfædre, dem "vi" er blodsbeslægtede med, og som er en del af "vores" fælles historie - oven i købet en del af historien som "vi" er mere stolte af end fx den del hvor "vi" tabte den østlige tredjedel af Danmark til svenskerne¹.

Men det behøves ikke at siges så tydeligt. Lad os kaste et blik på billede 1 af Brian Laudrup og landsholdets maskot: en trægarder.

Billede 1

(Nygaard 1988: 9) (formindsket 60%)

Selv uden undertekst sætter billede 1 sin egen tid og sit eget sted. Tiden er en ung Brian Laudrup og stedet er ikke et bestemt fysisk sted, men "et lille stykke Danmark", idet der ud over

(nationalklenodiet) Laudrup, er et symbol: en garder lavet af træ. Garderne med deres velkendte bjørneskindshuer er en del af hærens elitesoldater og står vagt blandt andet ved Amalienborg, monarkernes residens. Med en smule lokal historisk bevidsthed ved man for eksempel også at garderne var nogle af de få der heroisk tog kampen op mod den tyske værnemagts invasion af Danmark 9. april 1940. Garderen er som et nationalt symbol ikke tilfældigt valgt som maskot. Billedet er godt nok sort og hvidt, men mig bekendt, plejer disse trægardere at have rød krop med et hvidt kryds (kors), hvilket understreger den nationale symbolværdi.

Ser man nu på underteksten til billede 1, står der: "Fodboldspilleren Brian Laudrup med det olympiske landsholds maskot i 1988." (Min fremhævelse). Man kunne så retorisk spørge: hvilket landshold det drejer sig om? Den bestemte artikel 'det' i 'det olympiske landshold' fungerer her deiktisk ved at referere til 'vores' land: Danmark. At det drejer sig om Danmarks olympiske landshold, behøves ikke engang at nævnes.

The word *the* is a specific, determinative Deictic of a peculiar kind: it means 'the subset in question is identifiable; but this will not tell you how to identify it - the information is somewhere around, where you can recover it'. (Halliday 1994:181).²

Den bestemte artikel indikerer her den kontekst hvori ytringen skal forstås, nemlig den nationale kontekst, og behøves ikke at specificeres (tænk fx på typiske overskrifter i avisen: "Håndboldpigerne vandt i går" eller "Folket sagde nej til ømuen". Hvilke håndboldpiger og hvilket folk?). Denne form for deiksis er med til at gøre hjemlandet hjemligt. Udtryk som førnævnte er ikke kun skabt af en kontekst, de er også med til at skabe konteksten: hjemlandet er konteksten (Billig 1995:109). Herved er de på banal vis med til at reproducere den nationale identitet - med til at skabe det hjem 'vi' bor i, det hjem hvor 'vi' kan lukke døren for at holde det fremmede ude. 'Hjemmet' er en typisk metafor i denne sammenhæng.

Et tredje interessant træk, som jeg ser det, er den sammenhæng som skabes internt i teksten. Efter et kapitel der fortæller om Paulus' omvendelse til kristendommen og om hans rejser til Mellemøsten og Hellas for at missionere og for at besøge forskellige menigheder, kommer der

²Om deiksis se også Billig (1995:106); Brown & Levinson (1987:118); Levinson (1983:54ff).

³I en tradition fra antropologen Malinowski skelner Halliday mellem kulturkontekst og situationskontekst. Kulturkonteksten definerer hvad det er muligt at udsige, mens selve udsigelsen foregår i en situationskontekst. Halliday beskæftiger sig i sin funktionelle grammatik kun med situationskonteksten, og overlader til andre mere fx samfundsorienterede forskere at beskæftige sig med kulturkonteksten - som også forsøges inddraget i nærværende artikel (se Halliday (1997); Berge (1998)).

¹Se Jørgensen og Phillips (1999:179f.) for eksempler på metaforer inden for national diskurs.

et kapitel der bærer overskriften "Mission i dag" (Nygaard 1988:29). Med 'mission', der som kohæsisv markør refererer tilbage til det foregående kapitel, skabes der en sammenhæng mellem Paulus og nutidige missionærer, idet det deiktiske 'i dag' forankrer tidsmæssigt. Men mens kristendommen er et universelt projekt, der i princippet søger globalt hegemoni, tilføjes der med underoverskriften "Danske missionærer på Madagaskar" en national kontekst: vi har at gøre med ikke universelt kristent orienterede missionærer, men med nationale missionærer. Og der skabes en logik om en kontinuitet mellem de urkristne menigheder og deres missionærer og de nutidige nationale kirker og missionsselskaber. Sidstnævnte får derved også en legitimitet ved at stå i en 2000 år gammel tradition.

Billede 2

(Nygaard 1988: 33)

Et fjerde træk, jeg vil nævne, er et eksempel på hvilket billede, eller repræsentation, af verden, af 'dem' og 'os' der sprogligt skabes i teksten⁴. Eksemplet er fra slutningen af kapitlet "Mission i dag" og står som undertekst til billede 2:

De danske missionsselskaber opfører hospitaler, hvor folk kan få behandling og vejledning. Disse afrikanske kvinder er mødt op i et dansk center for at få mere at vide om barnepleje. (Nygaard 1988:33).

Ud over at besidde en viden om Gud som giver sig udslag i missionærens forkyndelse, har de moderne missionærer også en anden "sandhed" der består i en teknisk viden. Den første sætning er et udtryk for den materielle proces det er at skabe noget, som sker med verbet 'opfører'. Agenterne er 'de danske missionsselskaber' og det der skabes er et hospital hvor folk, det vil sige

de andre ('dem'), kan få behandling og vejledning. I den anden sætning er 'de andre' ('dem') blevet til agenter og processen er bevægelse ('er mødt op'). Stedet 'de' er mødt op i et stykke Danmark, 'et dansk center'. Dette gør 'disse afrikanske kvinder' for at få del i en viden som 'vi' har og som 'de' ønsker at få. Der skabes et minibillede af verden hvor 'vi' ved mere, er mere 'udviklede', end 'de' er.

Nu kan der være god grund til at bygge skoler og klinikker og så videre. Men det billede af verden der konstrueres her igennem en fotografisk repræsentation af verden (billede 2), hvor den høje hvide kvinde underviser den sorte kvinde med kitlen (+ dem i baggrunden) i et murstenshus, er så banalt, er så velkendt for 'os', at det er en naturlig del af 'vores' nationale selvforståelse og identitet. Forestiller man sig rollerne byttet om, fx hvis en indisk antropolog undersøger en landsby i Jylland, er det en nyhedshistorie der bringes i medierne.

Endelig er det også interessant at tænke på hvad der ikke er med i teksten. En tekst konstitueres også af det udeladte. Religionerne der er nævnt i *Kristendom 6*, er, ud over selvfølgelig kristendom, polyteisme hos vikingerne, animisme hos en afrikansk stamme og jødedom - men den næststørste religion i Danmark, islam, nævnes ikke⁵. Måske er det fordi animisme, polyteisme og jødedom (og monoteisme generelt bortset fra islam) 'logisk' ligger forud for kristendommen, der ser sig selv som den naturlige forlængelse af disse religioner - og som afslutningen. Søren Kierkegaard beskæftigede sig mig bekendt heller ikke med islam. Måske er der andre grunde til at Islam ikke nævnes. Det kan kun blive et gæt.

Nu kunne man indvende at jeg omhyggeligt udvælger de steder i teksten hvor der er eksempler på det Billig kalder banal nationalisme. Selvfølgelig udvælger jeg i denne artikel de steder hvor *Kristendom 6* er med til, på banal vis, at reproducere en national identitet - det er mit perspektiv så vel som metode. Jeg leder efter de steder, og jeg finder dem fordi de er der! Jeg håber at have vist at national identitet reproduceres også på denne banal vis, også i en tekstbog som *Kristendom 6*. Dermed mener jeg ikke at teksten kun trækker på nationale diskurser, og at den ikke først og fremmest er en lærebog i faget kristendom omkring år 2000. Og at den kunne analyseres ud fra dette.

Man kunne også sige at kristendom er et lille, og uvæsentligt (?), fag, som ikke fylder meget på timeplanen. Jeg skulle hellere have kigget på de store kulturbærende fag som dansk og historie - for der foregår der virkelig en reproduktion af national identitet. Det er også rigtigt at

⁴ Tredje og fjerde "træk" er inspireret af det Halliday kalder henholdsvis den tekstuelle og den ideationelle sproglige metafunktion. Om sproglige metafunktioner se Halliday (1994); Fairclough (1992); Berge (1998); Maagerø (1998).

⁵ Ifølge Statistisk årsbog (1999, tabel 115), var der i 1998 119.000 medlemmer af islam ifølge et skøn over bosatte udenlandske statsborgere fra en række traditionelt muslimske lande. Året før var denne oplysning kun at finde i en fodnote under tabel 126.

kristendom er et lille fag i folkeskolen - men at det nøjagtigt er det der gør faget spændende i min sammenhæng. Fag som sang, husgerning og kristendom - de fags tekster jeg undersøger - er banale, naturlige fag der ofte overses. Faget dansk derimod er eksplicit et barn af nationalromantikken. Nationalfilologiernes generelt er vel eksplicitte forsøg på at skabe og reproducere en given national identitet både på indholds- og udtryksplan. Men nationalisme fungerer banalt også i banale fag.

Konklusion(er)

Jeg håber med denne korte artikel at have indikeret at nationalisme ikke kun er henvist til et blomstrende sprog der trækker på diskurser om "vores" fælles natur, fælles historie, fælles blod, fælles tradition og fælles kultur. Det er det mest tydelige sprog, og jeg kom da også ind på fælles blod (blodsbeslægtethed) og historie i forbindelse med eksemplet om den engelske munk og vikingerne. Men jeg mener det er vigtigt at forstå at nationalisme ikke kun drejer sig om "blut und boden" - som noget der foregår på specielle tider og steder. Banal nationalisme opererer på et prosaisk og rutinemæssigt niveau med et sprog der tager nationen for givet, og som, ved at gøre dette, beboer nationerne. Det er små ord, snarere end store memorable fraser, der konstant tilbyder påmindelse om hjemlandet, og som gør "vores" nationale identitet uforglemmelig.

Hvis denne hypotese om banal nationalisme er rigtig, så er nationalisme sivet ind i hvert et hjørne af vores bevidsthed, og er således også til stede i de ord som vi måtte bruge i analysen af det. Det er vel naivt at tænke sig at en tekst der prøver at fremstille fænomenet, kan sætte sig ud over tid og sted for sin formulering. Mere beskedent kan man, som i en artikel som denne, prøve på at gøre opmærksom på de kræfter, ideologiske om man vil, som er så fortrolige og velkendte at de næsten ikke bemærkes.

Litteratur

- Berge, Kjell Lars. 1998. Å skape mening med språk - om Michael Halliday og hans elevers sosialesemiotikk. In: Berge, Coppock, Maagerø (red.). *Å skape mening med språk*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag:17-32.
- Best, Steven & Douglas Kelner. 1991. *Postmodern Theory. Critical Interrogations*. London: The Macmillan Press.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson. 1987. *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Statistisk årbog 1999. København: Danmarks Statistik.
- Chouliaraki, Lilie & Norman Fairclough. 1999. *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

- Foucault, Michel. 1980. *Power/knowledge*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Hall, Stuart. 1992. The Question of Cultural Identity. In: Stuart Hall, David Held & Tony McGrew (ed.). *Modernity and its Futures*. Cambridge: Polity Press:273-326.
- Halliday, M.A.K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Halliday, M.A.K. 1997. Language in a Social Perspective. In: Nikolas Coupland & Adam Jaworski (ed.). *Sociolinguistics*. London: Macmillan Press:31-38.
- Hobsbawm, E.J. 1990. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maagerø, Eva. 1998. Hallidays funksjonelle grammatik. In: Berge, Coppock, Maagerø (red.). *Å skape mening med språk*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag:33-63.
- Nygaard, Jens Jørgen. 1988. *Kristendom 6. Grundbog*. København: Gyldendal.